

УДК 37.014.5:34.07:341.17+342.7

<https://doi.org/10.34142/23121661.2025.41.17>

orcid.org/0000-0002-7578-0043

© Поляков А.О., 2025

orcid.org/0000-0002-7773-0402

© Ждан М.Д., 2025

А.О. Поляков, М.Д. Ждан

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ФОРМУВАННІ ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ

A. Poliakov, M. Zhdan

ACADEMIC INTEGRITY IN THE EUROPEAN UNION: THE ROLE OF LEGAL CLINICS IN SHAPING ETHICAL STANDARDS

Анотація. Метою статті є розгляд основних етичних викликів, з якими стикаються юридичні клініки в країнах Європейського Союзу, а також характеристика механізмів забезпечення дотримання етичних стандартів у їхній діяльності через призму культури академічної доброчесності. Окрім того, дослідження спрямоване на виявлення шляхів удосконалення етичних норм, що можуть бути корисними для розвитку системи безоплатної правової допомоги в інших країнах, зокрема в Україні, яка прагне до європейських стандартів у сфері права та прав людини.

Автори вказують, що юридичні клініки Європейського Союзу виконують подвійну функцію: навчальну (формування практичних навичок студентів) та соціальну (безоплатна правова допомога). Впровадження етичних стандартів у їх діяльність ґрунтується на європейському праві, міжнародних кодексах та внутрішніх протоколах, що забезпечує відповідність принципам верховенства права, конфіденційності та професійної відповідальності. Автори зазначають, що юридичні клініки Європейського Союзу інтегрують етичні стандарти через багаторівневу систему: від відповідності міжнародним актам до детальних протоколів роботи з клієнтами. Як стверджують автори, юридичні клініки Європейського Союзу трансформують академічну доброчесність у практичний інструмент правової етики. Вони поєднують освітні цінності (чесність, відповідальність) з професійними стандартами (конфіденційність, неупередженість). Автори переконані, що гармонізація національних підходів до академічної доброчесності в межах Європейського Союзу (наприклад, через ENCLE) забезпечує єдність стандартів, незважаючи на культурні відмінності.

Ключові слова: академічна доброчесність, етичні стандарти, порівняльне правознавство, право Європейського Союзу, юридична клініка, клієнт, конфіденційність, неупередженість, представництво, безоплатна правова допомога.

Abstract. The article examines the main ethical principles governing the activities of legal clinics in the countries of the European Union, as well as analyzes specific examples of their implementation. In addition, the research aims to identify ways to improve ethical standards in the activities of legal clinics, which could be useful for the development of free legal aid systems in other countries, including Ukraine.

Modern society is increasingly paying attention to the ethical aspects of professional activity, especially in areas that directly affect human rights and freedoms. Lawyers play an important role in ensuring the rule of law, therefore the legal profession requires compliance with the highest ethical standards of professional conduct. The ongoing process of European integration and the increasing frequency of cross-border activities of lawyers have made it necessary to establish common rules of legal ethics to mitigate the difficulties arising from the so-called "double deontology".

The authors points out that the legal clinics of the European Union perform a dual function: educational (developing practical skills of students) and social (providing free legal assistance). The implementation of ethical standards in their activities is based on European law, international codes, and internal protocols, ensuring compliance with the principles of the rule of law, confidentiality, and professional responsibility. The authors notes that the legal clinics of the European Union integrate ethical standards through a multi-level system: from compliance with international acts to detailed client interaction protocols. As the authors argues, the legal clinics of the European Union transform academic integrity into a practical tool of legal ethics. They combine educational values (honesty, responsibility) with professional standards (confidentiality, impartiality). The authors is convinced that the harmonization of national approaches to academic integrity within the European Union (e.g., through ENCLE) ensures the unity of standards, despite cultural differences.

Keywords: academic integrity, ethical standards, comparative law, European Union law, legal clinic, client, confidentiality, impartiality, representation, free legal aid.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство все більше звертає увагу на етичні аспекти професійної діяльності, особливо в галузях, що безпосередньо впливають на права та свободи людини. Юристи відіграють важливу роль у забезпеченні верховенства права, тому юридична професія вимагає дотримання найвищих етичних стандартів професійної поведінки. Триваючий процес європейської інтеграції та зростаюча частота транскордонної діяльності юристів зробили необхідним встановлення загальних правил юридичної етики для пом'якшення труднощів, що виникають через так звану «подвійну деонтологію».

Юридичні клініки, які є важливим елементом системи надання безоплатної правової допомоги, не лише сприяють забезпеченню доступу до правосуддя, але й стають платформою для формування етичних стандартів у юридичній професії. У країнах Європейського Союзу, де верховенство права та дотримання прав людини є одними з ключових цінностей, діяльність юридичних клінік потребує особливої уваги до етичних норм, які регулюють їх функціонування.

Основні етичні принципи, розроблені в рамках Ради адвокатських та правничих товариств Європи, виражають спільну основу для різних і відмінних правових систем Європи. Розвиток європейської правничої етики сприяє поширенню європейських цінностей та набуттю європейської ідентичності, і в той же час сприяє підвищенню статусу юридичної професії та захисту її незалежності. Як вказує Л. Огняновська, «процес гармонізації правничої етики є дуже важливим у контексті європейської інтеграції, особливо «інтеграції через право» [1, с. 162]. Відповідно, у країнах Європейського Союзу, де інтеграційні процеси сприяють гармонізації законодавства та стандартів у сфері права, етичні принципи діяльності юридичних клінік набувають особливого значення. Вони включають такі аспекти, як конфіденційність, неупередженість, професійна компетентність, а також дотримання прав і свобод людини. Ці принципи не лише забезпечують якість надання правової допомоги, але й сприяють формуванню довіри до юридичних клінік як інституцій, що діють на благо суспільства.

У цьому контексті дослідження ролі юридичних клінік у формуванні етичних стандартів академічної доброчесності є актуальним не лише для теоретичного осмислення, але й для практичного впровадження найкращих європейських практик. Воно дозволяє виявити механізми, за допомогою яких юридичні клініки можуть сприяти підвищенню рівня академічної культури, а також розробити рекомендації щодо їх удосконалення. Крім того, аналіз досвіду країн ЄС може бути корисним для інших держав, які прагнуть до європейських стандартів у сфері освіти та права.

Аналіз останніх досліджень. Питання ролі юридичних клінік у формуванні етичних стандартів через призму культури академічної доброчесності все частіше стає предметом сучасних наукових досліджень. А. Кузьменко вказує, що «академічна доброчесність, що є наріжним каменем вищої освіти в Європейському Союзі, підкреслює чесність, цілісність і досконалість у дослідницькій та викладацькій діяльності (зокрема, при роботі в юридичній клініці). Відповідно до Лісабонської стратегії, Європейський Союз надає пріоритет якісній освіті, позиціонуючи докторів філософії як ключовий внесок у виробництво знань» [2, с. 19]. В. Білик, В. Шпілева та А. Козинець підкреслюють, що «піднесення доброчесності до рівня іманентної цінності освітньо-наукового суспільства є запорукою конкурентоспроможності випускників українських університетів на європейському ринку знань. Підготовка здобувачів обов'язково має включати проекцію етичних принципів і засад академічної доброчесності на майбутню професію з урахуванням спеціальних вимог міжнародних стандартів і професійних етичних кодексів» [3, с. 11]. А. Кульчук, Б. Андрюшин, Ю. Білосоров, О. Мінченко та Л. Філіаніна зазначають, що «юридична клініка сприяє розвитку емоційного інтелекту

(дозволяє студентам краще розуміти та контролювати свої емоції, а також адекватно сприймати психологічний стан клієнта, обираючи відповідну тактику поведінки) та у тому числі через механізми та стандарти академічної доброчесності професійної етики (розуміння важливості принципу верховенства права, пріоритету прав людини, усвідомлення ролі правника в суспільстві та важливості *pro bono* діяльності)» [4, с. 43]. У свою чергу, роль юридичних клінік у формуванні етичних стандартів академічної доброчесності в Європейському Союзі досліджена у вітчизняній літературі слабо, що підвищує актуальність цього дослідження.

Формулювання мети статті. Метою статті є розгляд основних етичних викликів, з якими стикаються юридичні клініки в країнах Європейського Союзу, а також характеристика механізмів забезпечення дотримання етичних стандартів у їхній діяльності через призму культури академічної доброчесності. Окрім того, дослідження спрямоване на виявлення шляхів удосконалення етичних норм, що можуть бути корисними для розвитку системи безоплатної правової допомоги в інших країнах, зокрема в Україні, яка прагне до європейських стандартів у сфері права та прав людини.

Виклад основного матеріалу статті. Навчання юридичному професіоналізму та етиці є життєво важливою частиною будь-якої юридичної освіти. Викладання цих аспектів за методом Сократа, як правило, виявляється неефективним у досягненні бажаного результату. Реальний життєвий досвід юриста, який включає в себе щастя і задоволеність кар'єрою, рідко враховується. Тому юридичні клініки мають особливе багатство, яке вони можуть запропонувати через обговорення професіоналізму, цінностей та етики, що може допомогти студентам почати визначати свій власний професійний сенс. Університетські юридичні клініки слугують прикладом для наслідування в юридичній практиці щодо того, як повинен поводитися юрист-практик і що означає етичне прийняття рішень.

Юридична клініка як інноваційна форма юридичної освіти, спрямована на розвиток практичних навичок майбутніх юристів, виконує як освітню, так і соціальну функції. Як стверджує М. дю Плессі, «у клінічному контексті студенти беруть на себе високий ступінь етичної відповідальності (в тому числі через впроваджені стандарти академічної доброчесності), виконуючи вказівки клієнтів, і вони отримують користь від спільного навчання, де вони почнуть розвивати глибоке розуміння професіоналізму та етичної практики» [5, с. 264]. Також існує взаємозв'язок між професійною діяльністю як юриста та особистими цінностями і почуттям етики у приватному житті. Особиста напруга може виникнути, коли юрист відстоює закон від імені клієнта, і коли особисті цінності вступають у протиріччя з позицією, яку юрист відстоює. Однак громадськість не проводить цього розмежування і оцінює моральність юристів

відповідно до звичайних стандартів. На практиці вони «керуються професійними кодексами, тоді як у приватному житті вони керуються своїм культурним етосом» [6, с. 31]. Тому справжня етика відповідальності вимагає від юриста повної відповідальності за все представництво, не лише перед клієнтами, але й перед іншими особами, на яких може вплинути представництво.

Тому професійна ідентичність передбачає формування компетентних правників, які не тільки несуть відповідальність перед окремими клієнтами, але й надають послуги суспільству. У Звіті Карнегі йдеться про «професійне становлення в напрямку морального служіння іншим та відповідальності за них» [7]. У Звіті МакКрейта визначено ключові цінності, які є важливими для юристів, включаючи надання компетентного представництва, прагнення сприяти правосуддю, чесності та моралі, прагнення до вдосконалення професії та професійного саморозвитку [8]. У цих двох матеріалах вимоги до професійно відповідального юриста були визначені як такі, що виконує обов'язки, пов'язані з фідуціарними відносинами; є компетентним у роботі, яку він виконує; часто, відкрито і чітко спілкується зі своїм клієнтом; не заохочує використання права для здійснення несправедливості, пригнічення або дискримінації; виявляє, піднімає і обговорює етичні питання з поточними і потенційними клієнтами; прагне поліпшити відправлення правосуддя і активно бере участь у служінні суспільству; здатен працювати автономно, незалежно, самодостатньо та самокеровано; здатен приймати рішення не лише щодо вирішення проблем клієнта, але й рефлексивно оцінювати власну поведінку та дії; повинен мати постійну прихильність до освіти впродовж усього життя – понад те, що вимагається для отримання балів безперервного професійного розвитку. Як вказує А. Коді, «ключовим аспектом є робота в напрямку правосуддя, справедливості та вдосконалення правової системи, а також служіння суспільству, що є частиною ролі юриста. Важливими аспектами тут є: набуття почуття автономії та самокерування, а також постійна рефлексія та безперервне вдосконалення, що є фундаментальними для етично відповідального юриста» [9].

І хоча ці риси професійного юриста були виділені і впроваджені у США, в Європейському Союзі їх рецепція була здійснена на рівні юридичних об'єднань, юридичних клінік, що стало частиною стандартів академічної доброчесності в юридичній науковій спільноті. Так, Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу (ст. 47) гарантує право на ефективний захист, що вимагає від клінік дотримання принципів справедливого судочинства; Кодекс професійної етики ССВЕ (Рада європейських адвокатських об'єднань) регулює конфіденційність (ст. 2.3), незалежність (ст. 2.1) та уникнення конфлікту інтересів (ст. 3.2); GDPR (Регламент ЄС 2016/679) визначає обробку персональних даних клієнтів, забезпечуючи їхню таємницю.

Інтеграція означених етичних стандартів в освітній процес країн Європейського Союзу відбувається через навчальні модулі (курси з юридичної деонтології, де розглядаються кейси щодо етичних дилем (наприклад, суперечності між інтересами клієнта та суспільства); симуляційні вправи (розігрування судових процесів із акцентом на дотримання процедурних норм (наприклад, правил доказування згідно з ЄКПЛ); оцінку компетенцій (студенти звітують про дотримання етичних принципів у рамках практичних завдань, що оцінюються за критеріями ССВЕ); механізми нагляду та менторства (керівники клінік (практикуючі юристи або викладачі) контролюють кожен етап роботи студентів, включаючи: перевірку відповідності стратегій захисту нормам ст. 6 ЄКПЛ (право на справедливий суд), аналіз ризиків порушення конфіденційності (наприклад, використання анонімізованих даних у навчальних цілях), етичні комітети (створюються при клініках для розгляду складних кейсів (наприклад, представництво в справах з міжнародним елементом). Крім того, деякі клініки (наприклад, у Німеччині та Нідерландах) отримують сертифікацію від національних адвокатських палат, що вимагає дотримання локальних кодексів етики. Юридичні клініки співпрацюють з ENCLE (Європейська мережа клінічної юридичної освіти) для розробки єдиних стандартів [10, с. 640].

У цьому контексті для юридичних клінік Європейського Союзу академічна доброчесність є двостороннім інструментом. По-перше, через навчальний аспект вона формує у студентів звички дотримуватися етичних норм ще на етапі навчання. По-друге, у професійному аспекті вона забезпечує якість правової допомоги через дотримання стандартів (наприклад, конфіденційність, неупередженість).

Крім того юридичні клініки Європейського Союзу інтегрують академічну доброчесність через системний підхід, що поєднує освітні практики, інституційні механізми та зовнішню відповідальність [11].

Особливе значення в Європейському Союзі для юридичних клінік у формуванні етичних стандартів мають принципи академічної доброчесності та їх реалізація. Серед таких принципів треба відзначити наступні.

1. Честність (Honesty):

а) правдивість у документації (студенти зобов'язані точно фіксувати інформацію від клієнтів, уникати спотворень фактів у процесі аналізу справ. Наприклад, у клініках Іспанії використовуються шаблони звітів із зазначенням джерел інформації);

б) заборона плагіату (усі дослідження, проведені студентами (наприклад, аналіз прецедентів ЄСПЛ), супроводжуються посиланнями на джерела. У Німеччині клініки використовують програмні антиплагіатні системи (наприклад, Turnitin).

2. Справедливість (Fairness):

а) рівний доступ до клінік (юридичні клініки у Європейському Союзі дотримуються принципу недискримінації при відборі клієнтів. Наприклад, у клініках Франції пріоритет віддається вразливим групам (мігранти, бездомні), але рішення приймаються на основі об'єктивних критеріїв (тяжкість справи, наявність ресурсів);

б) прозорість оцінювання (критерії оцінки роботи студентів (наприклад, участь у складанні позову) публікуються у внутрішніх регламентах, щоб уникнути упередженості з боку менторів).

3. Відповідальність (Responsibility):

а) персональна відповідальність студентів (студенти підписують «Кодекс етики клініки», де зобов'язуються дотримуватися конфіденційності та професійних стандартів. У клініках Нідерландів порушення кодексу може призвести до виключення з проєкту);

б) відповідальність клініки перед суспільством (клініки публікують щорічні звіти про кількість справ, їх результати та випадки етичних порушень (наприклад, звітність Legal Clinic Network Austria).

4. Повага (Respect):

а) повага до клієнтів (студенти навчаються етиці спілкування, зокрема уникати стигматизації клієнтів. У юридичних клініках Швеції проводяться тренінги з кроскультурної комунікації);

б) анонімізація даних (у навчальних матеріалах (кейси, презентації) персональні дані клієнтів замінюються вигаданими іменами, що відповідає GDPR і принципам академічної доброчесності).

5. Мужність (Courage). Студенти вчаться відстоювати інтереси клієнтів навіть під тиском (наприклад, у справах проти державних органів). У клініках Румунії розглядаються кейси щодо корупції, де студенти готують запити до ЄСПЛ.

Для забезпечення реалізації означених принципів академічної доброчесності та їх перехід в етичну практику в юридичні клініках Європейського Союзу побудовані інституційні механізми забезпечення академічної доброчесності, які можна поділити на внутрішні та зовнішні регулятори. До внутрішніх регуляторів відносяться етичні комісії університетів (наприклад, у Legal Clinic of University of Helsinki комісія розглядає скарги на порушення академічної доброчесності та рекомендує корективи до програм), система менторства (керівники клінік (практикуючі юристи) не лише навчають, але й моніторять дотримання етики. У Бельгії ментори проводять щомісячні атестації студентів). До внутрішніх регуляторів відносяться вимоги ENCLE (Європейська мережа клінічної юридичної освіти) (стандарт 4.2 ENCLE вимагає, щоб клініки мали письмові правила академічної доброчесності, включаючи процедури розгляду порушень), акредитація від адвокатських палат (деякі клініки

(наприклад, у Ірландії) отримують ліцензії лише за умови дотримання національних кодексів адвокатської етики, що включає правила академічної доброчесності) [12, с. 59-60].

Крім того, забезпечення реалізації принципів академічної доброчесності та рефлексивне засвоєння етичних стандартів юридичної професії відбувається через інноваційні методики. Електронні платформи та онлайн-системи (наприклад, Clio) дозволяють відстежувати кожен етап роботи над справою, запобігаючи маніпуляціям. Рефлексивні щоденники допомагають студентам аналізувати власні етичні помилки (у клініках Данії ця практика є обов'язковою частиною навчання). Публікація анонімних відгуків клієнтів на сайтах клінік (наприклад, у Польщі) підвищує прозорість і стимулює дотримання академічної доброчесності.

Висновки. Юридичні клініки Європейського Союзу виконують подвійну функцію: навчальну (формування практичних навичок студентів) та соціальну (безоплатна правова допомога). Впровадження етичних стандартів у їх діяльність ґрунтується на європейському праві, міжнародних кодексах та внутрішніх протоколах, що забезпечує відповідність принципам верховенства права, конфіденційності та професійної відповідальності. Юридичні клініки Європейського Союзу інтегрують етичні стандарти через багаторівневу систему: від відповідності міжнародним актам до детальних протоколів роботи з клієнтами. Це не лише формує професійну культуру майбутніх юристів, але й посилює довіру громадян до правової системи. У свою чергу, юридичні клініки Європейського Союзу трансформують академічну доброчесність у практичний інструмент правової етики. Вони поєднують освітні цінності (чесність, відповідальність) з професійними стандартами (конфіденційність, неупередженість). Гармонізація національних підходів до академічної доброчесності в межах Європейського Союзу (наприклад, через ENCLE) забезпечує єдність стандартів, незважаючи на культурні відмінності.

Подальший розвиток цієї проблематики потребує дослідження перспектив гармонізації національних підходів до етичних стандартів сформованих через юридичні клініки у межах єдиного регуляторного поля Європейського Союзу.

Література

1. Ognjanoska L. Harmonization of the legal ethics in the European integration process. *Proceedings of the International Scientific Conference Social Changes in the Global World*. 2020. Vol. 1 (3). Pp. 159-177. <https://doi.org/10.46763/SCGW201-301590>.
2. Kuzmenko A. Integration of European educational policy trends in the preparation of phds in Ukraine: academic integrity aspect. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2024. Vol. 2. P. 18-27. <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2024-2-3>.
3. Bilyk V., Shpileva V., Kozynets A. Academic honesty and its importance in higher education: impact of innovative technologies. *Ukrainian*

- Journal of Applied Economics and Technology*. 2022. Vol. 140. No. 3. Pp. 7-15. <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2022-3-1>.
4. Kuchuk, A., Andrusyshyn, B., Bilozorov, Y., Minchenko, O., & Filianina, L. Legal clinic as a factor of lawyer's emotional intelligence and professional ethics development. *Revista Gênero E Interdisciplinaridade*. 2020. Vol. 1. Pp. 41-54. <https://doi.org/10.51249/gei.v1i01.23>.
5. Du Plessis M. The role of clinical legal education in developing ethical legal professionals. *De Jure*. 2021. Vol. 54. No. 1. P. 278-297. <https://doi.org/10.17159/2225-7160/2021/v54a17>.
6. Menkel-Meadow C. Excluded Voices: New Voices in the Legal Profession Making New Voices in the Law. *Miami Law Review*. 1987. Vol. 29. Pp. 29-53. URL: <https://repository.law.miami.edu/umlr/vol42/iss1/4>.
7. Hamilton N., Monson V. Legal Education's Ethical challenge: Empirical research on how most effectively to foster each student's professional formation (professionalism). *University of St Thomas Law Journal*. 2012. URL: <https://researchonline.stthomas.edu/esploro/outputs/journalArticle/Legal-Educations-Ethical-Challenge-Empirical-Research/991015132388703691>.
8. Clark E. Legal Education and Professional Development - an Educational Continuum, Report of the Task Force on Law Schools and the Profession: Narrowing the Gap. Illinois: American Bar Association, 1992. <http://dx.doi.org/10.53300/001c.5993>.
9. Cody A. What does legal ethics teaching gain, if anything, from including a clinical component? *International Journal of Clinical Legal Education*. 2015. Vol. 22. No. 1. URL: <https://www.northumbriajournals.co.uk/index.php/ijcle/article/view/405/791>.
10. De Witte B. Legal Methods for the Study of EU Institutional Practice. *European Constitutional Law Review*. 2022. Vol. 18. Pp. 637-656. <https://doi.org/10.1017/S157401962200044X>.
11. Serhiiienko A. Academic integrity as a core value for masters of laws: legal and pedagogical aspects. *Bulletin of Postgraduate Education (Series)*. 2024. Vol. 29. Pp. 154-167. [https://doi.org/10.58442/3041-1831-2024-29\(58\)-154-167](https://doi.org/10.58442/3041-1831-2024-29(58)-154-167).
12. Vergeles, K., Vishtak, I., & Maidanevych, L. Philosophical and legal analysis the concept of «academic integrity». *Human and Religious Studies Bulletin*. 2022. Vol. 20 (2). Pp. 58-61. <https://doi.org/10.17721/sophia.2022.20.13>.
